

УДК 316.3+314.1 (477.86)
ББК 60.584 (4 Укр)

Артур Гоцинський
(м. Краків, Республіка Польща)

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНЕЛИЦІ ЗА ДАНИМИ ІНВЕНТАРНИХ ОПИСІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.

З огляду на невелику кількість джерел, проблеми пов'язані, з демографією південно-східної частини Речі Посполитої в новий час, відносно слабо досліджені. Однак з окремих місцевостей збереглися інвентарні описи, які дозволяють хоча б частково відтворити соціальну структуру, кількість населення та заможність мешканців. До таких місцевостей належить Чернелиця, розташована на Покутті. В даній статті аналізуються інвентарні описи, матеріали яких свідчать, що основну частину населення Чернелиці склали селяни. Окремі групи становили міщани, а також обслуга замку, мельники і лісники. За даними інвентарних описів у Чернелиці проживали також євреї, але їх чисельність і рід занять встановити важко. Автор приходить до висновку, що протягом 1753–1780 рр. спостерігаються два паралельні процеси: зростання чисельності населення містечка, у першу чергу польського і єврейського, та загальне погіршення майнового стану жителів Чернелиці.

Ключові слова: Чернелиця, інвентарні описи, євреї, селяни, панщина, Петро Потоцький.

Питання, пов'язані з історичною демографією південно-східних регіонів Речі Посполитої періоду нового часу, на фоні значної кількості літератури про центральні воєводства польсько-литовської держави, порівняно мало висвітлені¹. Протягом кількох останніх десятиліть вийшло друком кілька десятків праць, як польських, так і українських істориків, у яких висвітлюється загалом або ж частково проблема осадництва на українських землях та їх заселення у XVIII ст.². Така диспропорція пояснюється незначною, порівняно з центральними регіонами, кількістю збережених джерел, які дали б можливість провести детальні демографічні дослідження³. Останні у багатьох регіонах південно-західних воєводств були знищені внаслідок військових дій козаків, турків і татар⁴. Частина з них збереглася і до сьогодні – як в оригіналах, так і копіях. Значною мірою цьому посприяв історик О. Чоловський, який переписував і зберігав різного виду документи, що містять чимало інформації щодо заселення південно-східних земель Речі Посполитої⁵.

Одним з регіонів, соціальна структура та рівень матеріального забезпечення населення якого досить непогано висвітлені на сторінках згаданих документів, є сучасне селище міського типу Чернелиця Городенківського району Івано-Франківської області. Дане містечко, яке почергово знаходилося під владою Язловецьких, Белжецьких, Чарторійських і Потоцьких, зазнало значних випробувань у період Хмельниччини та війн Речі Посполитої з Османською імперією у другій половині XVII ст.⁶. Зрозуміло, що і козаки, і загони татар не надто переймалися збереженням місцевої інфраструктури, вдаючись до руйнувань, пожеж, а також жорстокого винищення та взяття в ясир населення Чернелиці. У вогні палаючих будівель згоріли численні документи, які сьогодні могли б сприяти поглибленому аналізу проблем, пов'язаних, зокрема, зі зміною кількості населення Чернелиці. У зв'язку з цим досить важко детально проаналізувати структуру та суспільно-демографічні процеси в тих же маєтках XVII ст. Ситуація значно змінилася за умов згасання конфліктів, для яких ця територія була театром військових дій. Доказом цього служать уцілілі до сьогоднішнього часу інвентарні описи маєтків другої половини XVIII ст., які дають можливість визначити приблизну чисельність населення Чернелиці.

Дані джерела детально відображали стан і рівень збереження маєтку на той час. Підготовлені вони були з метою оподаткування та отримання гарантій надійності

угоди на випадок смерті одного з членів сім'ї, застави, продажу або оренди маєтку⁷. Описи містили списки селян, які мешкали в Чернелиці, із зазначенням поіменно кожного з них інколи вказувались також вид занять, тваринний інвентар та розміри виплат на користь пана. На жаль, у них не подавалися списки членів селянських сімей, обмежуючись тільки головою сім'ї, та не відображалась інформація щодо площі землі, яка ними оброблялася. Стосовно Чернелиці збереглися також метрикальні книги, які виступають одним із найважливіших джерел при дослідженні історичної демографії. Це пояснюється тим, що, на відміну від інвентарних описів, вони містять списки не тільки чоловіків, а всіх членів сімей, які населяли містечко. На жаль, відомими є тільки документи римо-католицької парафії. Однак існувала також греко-католицька парафія, джерельні матеріали якої слабо збереглися. Безсумнівно, документи, складені чернелицькими ксьондзами, виступають цікавим доповненням до даних інвентарних описів. У зв'язку з цим виникають певні труднощі з цілісним аналізом структури населення відповідно до прийнятих у історичній демографії норм. Наша стаття, зрештою, не є демографічною розвідкою, а спрямована швидше на висвітлення деяких питань з історії Чернелиці.

Першим з інвентарних описів, аналіз якого ми здійснили, є детальний список періоду управління маєтком дружини волинського воєводи Михайла Потоцького, Маріанни Потоцької, датований 16 березня 1753 р.⁸. Він містить перелік мешканців залежно від роду їхніх занять, починаючи від ремісників і закінчуючи селянами.

З тексту опису випливає, що в Чернелиці на той час мешкало 32 особи із сім'ями, які займалися ткацтвом. Очевидно, всі вони належали до цеху, існування якого підтверджує привілей 1714 р., виданий тогочасним власником маєтку М. Потоцьким⁹. Кожна із зазначених осіб займалася щонайменше одним ремеслом, яке було заняттям і для всієї родини. 13 осіб займалися двома ремеслами. У списку також згадуються три жінки-вдови. Дві з них займалися виготовленням запасок, а одна на ім'я Габрушка згадується поряд із чоловіками як власниця двох ремесл¹⁰. Також у Чернелиці разом із сім'ями мешкало 12 шевців, 3 кушнірі та 4 ковалі. Існування професійних груп сільського ремесла було необхідним для нормального функціонування фільварку, оскільки ремісники не тільки виконували численні ремонтні роботи, а й забезпечували населення необхідними для життя та праці речами¹¹.

Однак більшість вказаного у списку населення була зайнята працею в сільському господарстві. У інвентарному описі їх об'єднано в групи залежно від розмірів плати, яку вони отримували, та кількості панщини, яку виконували. Інвентарний опис 1753 р. згадує 29 осіб, які обробляли землю парою тяглових тварин¹². Це були люди, майнове становище яких значно відрізнялося від становища інших мешканців осади. Доказом цього є кількість худоби, якою вони володіли. Кожен з них мав принаймні пару коней або волів, що, зрештою, було необхідністю для виконання визначеної кількості панщини. Деякі з господарів володіли значно більшою кількістю худоби. Для прикладу, Г. Василів та М. Політика мали по 12 штук худоби. Більшість із таких господарів мали також по три корови, які, окрім молока, також забезпечували органічні добрива. Як правило, кількість корів у більшості господарств не перевищувала 3 штук. Варто звернути увагу й на те, що в Чернелиці досить популярним було розведення овець – оскільки місцеві селяни володіли значною кількістю тварин цього виду. Найчастіше вівчарством займалися особи, які були власниками також тягловою худобою. Наприклад, М. Політика мав 90 овець, Г. Василів – 50, а П. Андрух, який володів тільки 5 штукami тяглової худоби, мав 62 вівці. У інших господарів їх кількість значно перевищувала 10 штук¹³. Тут немає нічого дивного, беручи до уваги багатство лук та пасовищ

Покуття, власники яких, чудово це розуміючи, розвивали вівчарство як одну з провідних галузей сільського господарства¹⁴. Серед власників тяглової худоби були й такі, які взагалі не мали овець, що можна пояснити відсутністю відповідних сільськогосподарських будівель для утримання отар чи іншими обставинами – господар перед формуванням інвентарного опису міг продати тварин або ж вівці могли загинути чи бути використаними для харчування.

Варто зауважити, що декілька осіб, які розводили корів, мали також телят. У незначній кількості розводили свиней, за винятком трьох господарів. Жоден із власників тяглової худоби не мав більше 5 свиней¹⁵.

Особи, які відробляли панщину однією твариною (поєдинкові господарства), мали меншу площу орних земель. Це позначилося на кількості тваринного інвентарю. Майже кожен з 36 зазначених у списку господарів мав щонайменше 1 штуку тяглової худоби, чого вистачало для відробітку панщини. Варто також згадати, що один із чернелицьких селян мав три пари в'ючних тварин. Такі господарі зрідка володіли коровами, значно охочіше розводили свиней, що забезпечували їх необхідною кількістю м'яса та тваринного жиру, які, залежно від потреб, можна було продати або ж використати як продукти харчування. Такі селяни також мали овець, кількість яких була значно меншою, аніж у їх багатих сусідів¹⁶.

Наступною категорією чернелицьких підданих, зайнятих працею в сільському господарстві, були піші, які обробляли панщину без інвентарю. Опис 1753 р. згадує 34 особи цієї групи. Вони, як правило, не володіли худобою. Хоча декотрі все ж мали по парі волів, корів, декілька овець чи свиней¹⁷.

Проаналізований нами документ згадує також 1 чиншовика та 7 людей, які перебували на утриманні двору. До таких варто віднести осіб, які очолювали сільську управу: С. Лазука, який виконував функції в'їта, та Г. Дзида, який був присяжним. Крім того, Л. Капчак згадується як отаман – сільський урядовець, завдання якого полягало в передачі наказів економа селянам та гуменному, функції якого виконував Л. Брехунець. Крім того, занотовано прізвища трьох побережників (осіб, які охороняли ліси)¹⁸. Також варто згадати 8 чернелицьких млинарів, які, окрім свого основного заняття – помолу зерна, займалися розведенням тварин, доказом чого є кількість овець, що перебувала у їх власності¹⁹. У Чернелиці мешкало також 15 євреїв, заняття яких важко визначити. Відомо, що декотрі з них володіли худобою. Всі євреї платили чинш розміром 6 зл.

Відповідно до інвентарного опису 1753 р., у Чернелиці мешкала 181 особа. Враховуючи той факт, що всі вони мали сім'ї, можна припустити, що населення містечка сягало 600–700 людей. Варто наголосити, що більшість вказаних у документі осіб мали руські прізвища.

Досить цінним джерелом для дослідження кількості населення Чернелиці зазначеного періоду є документ, виданий у зв'язку із запровадженням Йосипом II у 1775 р. рустикального податку²⁰. Це був один із перших фіскальних обтяжень Габсбургів, дія якого поширювалася на всі категорії сільського населення²¹. У документі згадується 28 селян, які володіли кількома парами тяглової худоби. Порівняно з інвентарним описом 1753 р., жили вони значно бідніше, про що свідчить кількість тваринного інвентарю у їх власності. Кожен з них мав щонайбільше 2 коней чи волів, а часто тільки одного. Більшість узагалі не мали у своєму господарстві цих тварин. Декілька селян тримали по одній корові, майже всі мали по одній свині. Значно зменшилася кількість овець, оскільки навіть найзаможніші селяни не мали їх більше 10 штук²².

Відповідно до згаданого раніше документа у Чернелиці зросла чисельність осіб, які володіли незначною кількістю тяглової худоби, або ж осіб, які її взагалі не мали, що свідчить про зниження рівня життя в регіоні. Нараховувалося 44 селян, які відробляли панщину тільки 1 штукою тяглової худоби (поєдинкові), та 77 селян, які худобою взагалі не володіли (піші)²³. Як бачимо, чисельність перших зросла на понад 100 %. Власність обидвох груп значно зменшилася порівняно з 1753 р., оскільки зазначені в джерелі особи мали у володінні максимально кілька овець, свиню та корову²⁴. Наступною групою селян, відповідно до наведеного документа, були огородники – господарі, які володіли порівняно невеликим земельним наділом. У Чернелиці станом на 1775 р. таких нараховувалося 60. У їхній власності перебувала незначна кількість худоби – по 2–3 штуки²⁵. Останньою групою, чисельність якої можна визначити зі списку платників податків 1775 р., були халупники – селяни, які взагалі не мали земельної ділянки, а їхня власність обмежувалася хатою, у якій мешкали. Таких у Чернелиці була 21 особа²⁶.

Документ 1775 р. згадує 234 особи. Він не виокремлює ремісників залежно від роду занять, хоча, можна припустити, що їх зараховано до групи огородників. Євреї, які мешкали в містечку, були зачислені до категорії халупників, доказом чого є типові єврейські імена та прізвища, що фігурували в цій рубриці даного списку. Загалом, порівняно з даними 1753 р., чисельність населення містечка зросла, однак значно знизився рівень їхнього життя, доказом чого є той факт, що селяни володіли незначною кількістю худоби. Можна припустити, що така ситуація була зумовлена також подіями Коліївщини.

Наступним джерелом, яке містить інформацію щодо чисельності та занять населення Чернелиці станом на другу половину XVIII ст., є інвентарний опис містечка, створений з метою проведення поділу між кредиторами Петра Потоцького²⁷. У процесі її реалізації необхідністю стало формування детального списку мешканців. На відміну від документів попередніх років, селяни були поділені на групи не залежно від кількості панщини, яку вони відробляли, або ж роду занять. Осіб вписували до рубрик опису в довільній послідовності. Щоправда, біля прізвища вказувалося, до якої групи селян належить певний мешканець. Що ж стосується євреїв, то в описі їх вписано в окрему рубрику. При ідентифікації ремісників особливо цінними є записи щодо кількості інвентарю, де зазначалося, чим саме займалися певні особи²⁸.

Відповідно до інвентарного опису 1780 р., у Чернелиці мешкало 27 парових, 36 поєдинкових, 80 піших селян, 115 халупників та 14 коморників. Остання група не згадувалася в попередніх списках. У даному документі під цією назвою подані особи, діяльність яких не була пов'язана із сільським господарством²⁹. Доказом цього є факт зарахування до даної групи кількох євреїв³⁰. Порівняно з документом 1775 р., чисельність населення Чернелиці дещо зросла, оскільки опис 1780 р. згадує 272 особи. Що ж стосується зміни кількості певних груп кметів, то вони не були суттєвими. Варто зауважити, що, на відміну від зазначеного раніше документа, виокремлено окрему групу чернелицьких євреїв, які згадувалися раніше як халупники. Їхня кількість зросла з 21 до 45 осіб. Більшість із них подано як халупників, тільки декілька осіб – як коморників. Важко визначити, чим займалася більшість із них, однак біля деяких прізвищ усе ж містилися прізвиська, які вказували на рід занять. Завдяки цьому відомо, що 6 євреїв були кравцями, деякі мали прізвиська “скляр”, “кушнір” чи “пекар”, які дають підстави визначити їхню професійну діяльність³¹.

До халупників зараховано 115 осіб. Така кількість пов'язана із зовсім іншим підходом до класифікації селян, аніж це було в документі 1775 р. Інвентарний опис 1780 р. не виокремлює огородників. Натомість осіб, які раніше належали до цієї групи, за-

числює до халупників. Кількість селян, які володіли парою або ж однією штукаю тяглової худоби, а також піших селян дещо знизилася у порівнянні з попереднім документом.

Значною перевагою інвентарного опису 1780 р. є вміщена в ньому інформація щодо професії та чисельності чернелицьких ремісників. Зокрема, згадуються 7 млинарів, 1 стовбяр, 2 м'ясники, 8 шевців, 2 гончарі та 2 кушнірі³². У документі також вміщені дані про осіб, які працювали при дворі. Згадано людей, зобов'язаних охороняти ліси, лісничого та 4 побережників. Також подано інформацію про 2 отаманів та гуменного. Обов'язки останнього передбачали нагляд за будівлями фільварку та тваринним інвентарем, йому ж належали ключі від гумна та приміщень, у яких зберігалися корми. У селі також мешкав органіст, 4 шляхтичі та міщанин³³. Згадане джерело подає інформацію щодо організації сільської самоуправи. Завдяки документу відомо, що функції вїйта в 1780 р. виконував В. Крупа, окрім якого на чолі осади було ще двоє присяжних³⁴. Досить відчутним є брак інформації про ткацьку ремесло. Щоправда, в інвентарному описі згадується майстер, однак не зазначено його професії. Не вистачає також інформації щодо ремісників, які займалися ткацтвом³⁵.

Загалом чисельність населення Чернелиці протягом 5 років дещо зросла, однією з причин чого було збільшення єврейської громади міста.

У 1780 р. Чернелицю поділили між кредиторами її власника П. Потоцького. Мова йде про литовського підчашого Йоахима Кароля Потоцького, густинського підчашого Кшиштофа Рильського, Маріанну Морську, Миколая Волського та Стжегоцького³⁶. Це ускладнює дослідження структури населення містечка, оскільки кожен із власників формував власні списки підданих. До сьогодні зберігся тільки реєстр частини містечка, яка належала Вікторії Подбельській і охоплювала центральну частину Чернелиці разом із замком³⁷. Хронологічно він відноситься до 1798 р. Документ згадує 10 євреїв та 20 селян, які обробляли землю.

Важливу роль при дослідженні чисельності населення Чернелиці варто відвести церковним джерелам. Одним із них є список католиків, які приступили до сповіді в 1789 р.³⁸. На його підставі можна стверджувати, що на той час у містечку мешкало 66 родин, які належали до вказаного костелу. Тогочасний ксьондз костелу Святого Архангела Михаїла Якуб Ковнацький скрупульозно склав список парафіян, зазначаючи вік кожного. Завдяки створеному ним реєстру відомо, що в Чернелиці проживало 306 дорослих та 92 дітей римокатолицького віросповідання, тобто, разом 398 осіб. Хоча в містечку мешкала найбільша кількість сімей, однак воно не було найбільшою за чисельністю осіб осадою, належною до Чернелицької парафії. Трохи більше осіб проживало в Раковці³⁹. На жаль, інвентарний опис Я. Ковнацького не містить переліку осіб інших віросповідань. Не зважаючи на це, він має значну перевагу, оскільки подає кількість домашніх господарств у Чернелиці у XVIII ст. Відповідно до списку у містечку більшість сімей складалася з 5–7 осіб, серед яких переважали батьки та діти. Щоправда, траплялися випадки, коли в селянських домах знаходилося місце для родичів когось із членів подружжя чи сиріт⁴⁰. Відповідно до реєстру Я. Ковнацького, найбільша в Чернелиці родина складалася з 13 осіб: 2 батьків, 4 синів, 2 дочок, комірника з дружиною, його 2 синів і дочки⁴¹. Варто зауважити, що на підставі реєстру можна визначити різницю у віці між членами подружжя, яка сягала, як правило, до 10 років⁴². Траплялися також подружжя, різниця у віці яких сягала навіть 18 років. Прикладом може послужити сім'я Петрасевичів. На момент складання списку Казимиру Петрасевичу було 43 роки, а його дружині Анні тільки 25⁴³. Можна стверджувати, що вона не була його першою дружиною, про що свідчить вік найстаршого сина Миколи, якому на той

період виповнилося 18 років. Зрозуміло, що такий факт у тогочасний період не був рідкісним, однак є своєрідною цікавинкою з повсякденного життя чернеличан. Варто також зазначити, що більшість зазначених у документі осіб мали польські прізвища.

Наступний документ такого типу був складений Я. Ковнацьким у 1791 р.⁴⁴. З нього випливає, що протягом двох років кількість католиків у Чернелиці зросла до 443 осіб. Містечко було найбільш заселеним регіоном Чернелицької парафії, оскільки чисельність населення Раковця дещо зменшилася⁴⁵. Можна було б припустити, що вагомий приріст кількості населення містечка був зумовлений високими показниками народжуваності, однак кількість дітей, які не приступали до сповіді, зросла тільки на 7 осіб. Привертає увагу той факт, що з невідомих причин до Чернелиці прибуло 40 дорослих осіб⁴⁶. Зрозуміло, що частину з них становили люди, які протягом двох останніх років досягли повноліття; частина ж осіб, мабуть, переселилися з інших населених пунктів. У наступнім інвентарнім описі, який хронологічно датується 1792 р., чисельність населення католицького віросповідання в Чернелиці зросла на 1 особу⁴⁷.

Католики становили більшу частину мешканців містечка. Однак варто пам'ятати, що в осаді мешкали також греко-католики та євреї, чисельність яких могла сягати навіть 200 осіб. Можна також припустити, що до кінця XVIII ст. кількість населення Чернелиці становила 700–800 осіб.

Таким чином, зважаючи на брак джерельних матеріалів, немає можливості здійснення детального аналізу кількості та соціальної структури населення Чернелиці наприкінці XVIII ст. На підставі інвентарних описів періоду 1753–1780 рр. можна стверджувати, що впродовж вказаного часу зросла чисельність мешканців з польськими прізвищами. Це дозволяє припустити, що дещо збільшився відсоток католиків у містечку. Крім того, зросла кількість єврейського населення та, очевидно, чисельність населення Чернелиці загалом.

Переклад з польської Мар'яни Мосорко

1. Bibliografia polskiej demografii historycznej po 1945 roku / oprac. P. Łozowski // Struktury demograficzne rodziny na ziemiach polskich do połowy XX wieku. Przegląd badań i problemów / red. P. Guzowski, C. Kuklo. – Białystok, 2014. – S. 157–373.
2. Guldon Z. Badania nad zaludnieniem Ukrainy w XVII wieku / Z. Guldon // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – 1965. – T. 13. – S. 561–566; Serczyk W. Gospodarstwo magnackie w województwie podolskim w drugiej połowie XVIII wieku / W. Serczyk. – Wrocław, 1965; Крикун М. Населення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. / М. Крикун // Український історико-географічний збірник. – Вип. 1. – К., 1971. – С. 115–123; Крикун М. Динаміка чисельності поселень Подільського воєводства в XVI–XVIII ст. / М. Крикун // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – 1985. – № 11. – С. 57–63; Kędelski M. Zaludnienie prawobrzeżnej Ukrainy w drugiej połowie XVIII wieku / M. Kędelski // Przeszłość Demograficzna Polski. – 1990. – T. 18. – S. 53–91; Крикун М. Динаміка кількості поселень Брацлавського воєводства в 17–18 ст. / М. Крикун // Проблеми історичної географії України: збірник наукових праць / ред. Ф. П. Шевченко. – К., 1991. – С. 33–42; Budzyński Z. Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku. Stan, rozmieszczenie, struktura wyznaniowa i etniczna / Z. Budzyński. – T. 1–2. – Przemyśl, 1993; Bondyra W. Migracje szlachty czerwonoruskiej w dobie saskiej / W. Bondyra // Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych / red. J. Półcwiartek. – Rzeszów, 1997. – S. 103–110; Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648 / H. Litwin. – Warszawa, 2000; Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях. Статті і матеріали / М. Крикун. – Львів, 2008; Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали / М. Крикун. – Львів, 2011; Крикун М. Воєводства Правобережної України у

- XVI–XVIII століттях. Статті і матеріали / М. Крикун. – Львів, 2012; Зваричук Е. Динаміка розвитку міських поселень у Подільському воєводстві (30-ті роки XV – перша половина XVII ст.) / Е. Зваричук, С. Маланчук // Мандрівець. – 2012. – № 1. – С. 24–28; Litwin H. Posadami wielkich miast Ukrainę ozdobił. Rozwój pogranicznych majątków hetmana wielkiego koronnego Stanisława Koniecpolskiego / H. Litwin // Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą / red. M. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak. – Białystok, 2012. – S. 209–217.
3. До таких також варто віднести списки подимного та поголовного податків, інвентарні описи маєтків, списки Порядково-Цивільних комісій (до 1789 р.) та метрикальні книги, складені представниками духовенства. Guzowski P. Badania demograficzne nad rodziną wiejską w okresie staropolskim / P. Guzowski // Struktury demograficzne... – S. 13–17.
 4. Тимів І. Руйнування історичних пам'яток Руського і Подільського воєводств татарськими і турецькими набігами. У статті розглядається проблема втрати пам'яток церковної архітектури та історичних джерел унаслідок кримсько-татарських і турецьких набігів на землі Руського і Подільського воєводств у XVI–XVII ст. / І. Тимів // Мандрівець. – 2008. – № 1. – С. 19–26.
 5. Zima I. Aleksander Czołowski 1865–1944. Luminarz lwowskiej kultury / I. Zima. – Gdynia, 2011. – S. 301.
 6. Гощинський А. Від Авданців до Пілавітів: власники Чернелиці від XV до кінця XVIII століття / А. Гощинський // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Ч. 24–25. – 2014. – С. 180–187; Його ж: Czernelica za czasów Czartoryskich (do 1676 roku) // Kurier Galicyjski. – 2014. – № 3 (199). – S. 26.
 7. Nowosad W. Archiwa szlachty Prus Królewskich / W. Nowosad. – Toruń, 2005. – S. 88.
 8. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Zbiór Aleksandra Czołowskiego. – Sygn. 452. – K. 74–84, 101–110.
 9. Narodowe Archiwum w Krakowie. – Teki Schneidra. – 336: Przywilej Mikołaja Potockiego dla cechu tkackiego w Czernelicy 5 grudnia 1714 r.
 10. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Zbiór Aleksandra Czołowskiego. – Sygn. 452. – K. 75. Причиною цього могла служити згода цеху на самостійне заняття ремеслом удовою до досягнення повноліття її найстаршого сина. У її підпорядкуванні міг перебувати також кваліфікований та досвідчений працівник, завдяки чому вона отримала дозвіл на подальшу діяльність або ж вона могла бути вдовою майстра цеху, а отже отримала дозвіл на заняття ремеслом на певний проміжок часу. Важко визначити реальну причину такого стану речей, оскільки статут цеху не зберігся до нині.
 11. Serczyk W. Gospodarstwo magnackie w województwie podolskim... – S. 124.
 12. Ibidem. – S. 76–77.
 13. Ibidem. – S. 77.
 14. Budzyński Z. Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku. Studia z dziejów społecznych / Z. Budzyński. – Rzeszów, 2005. – S. 93. Годівля овець була основним заняттям населення Покуття ще в XVI ст. Spieralski Z. Kampania obertyńska 1531 r. / Z. Spieralski. – Warszawa, 1962. – S. 13.
 15. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Zbiór Aleksandra Czołowskiego. – Sygn. 452. – K. 77.
 16. Ibidem. – K. 78.
 17. Ibidem. – K. 79.
 18. Ibidem. – K. 77.
 19. Ibidem. – K. 80.
 20. Центральний державний історичний архів України, м. Львів [далі: ЦДА України, м. Львів]. – ф. 146. – оп. 17. – спр. 1111. – арк. 1–6.
 21. Grodziski S. Historia ustroju społeczno gospodarczego Galicji 1772–1848 / S. Grodziski. – Wrocław, 1971. – S. 67.
 22. ЦДА України, м. Львів. – ф. 146. – оп. 17. – спр. 1111. – арк. 1–2.

23. Там само. – арк. 2–4.
24. Там само. – арк. 2–4.
25. Там само. – арк. 4–5.
26. Там само. – арк. 5–5 зв.
27. ЦДІА України, м. Львів. – ф. 134. – оп. 2. – спр. 860. – арк. 18–23.
28. Там само. – арк. 18–23.
29. Zamorski K. Folwark i wieś. Gospodarska dworska i społeczność chłopska Tenczynka w latach 1705–1845 / K. Zamorski. – Wrocław, 1987. – S. 108–109.
30. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 134. – Оп. 2. – Спр. 860. – Арк. 22–23.
31. Там само. – Арк. 22–23.
32. Там само. – Арк. 18–23.
33. Там само.
34. Там само.
35. Там само. – Арк. 22.
36. Гоцинський А. Від Авданців до Пілавітів: власники Чернелиці від XV до кінця XVIII століття / А. Гоцинський // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Ч. 24–25. – 2014. – С. 183–184.
37. ЛННБУ. – Відділ рукописів. – ф. 141 – оп. 1. – спр 449. – арк. 1–17.
38. ЦДІА України, м. Львів. – ф. 146. – оп. 13. – спр. 95. – арк. 63–68.
39. Цікаво, що в Раковці мешкало наполовину менше сімей, ніж вказано у списку. Крім того, сім'ї в тій місцевості були чисельніші, аніж у Чернелиці. На підставі документа ксьондза Ковнацького відомо, що в Чернелиці проживало значно більше неповнолітніх, аніж у Раковці. Там само. – арк. 68.
40. Неодноразово членів сімей чи осіб, які підпорядковувалися господарю, мешкали під його дахом і виконували певні роботи на його користь, подавали як коморників. Korczyński M. Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVII–XVIII wieku / M. Korczyński. – Warszawa, 1998. – S. 100.
41. ЦДІА України, м. Львів. – ф. 146. – оп. 13. – спр. 95. – арк. 57.
42. Там само. – арк. 56–59.
43. Там само. – арк. 59.
44. ЦДІА України, м. Львів. – ф. 146. – оп. 13. – спр. 96. – арк. 5–19.
45. Там само. – арк. 19.
46. Там само. – арк. 19.
47. Там само. – арк. 54.

Артур Гоцинський

(г. Краков, Республіка Польща)

Социальная структура и численность населения Чернелицы по данным инвентарных описаний второй половины XVIII в.

Из-за небольшого количества источников, проблемы, связанные с демографией юго-восточной части Речи Посполитой в новое время, относительно слабо исследованы. Однако с отдельных местностей сохранились инвентарные описания, которые позволяют хотя бы приблизительно восстановить социальную структуру, количество населения и его материальное состояние. К таким местностям принадлежит Чернелица, расположенная на Покутье. Инвентарные описания позволяют считать, что основную часть населенного пункта составляли крестьяне. Отдельные группы оставляли горожане и обслуживающий персонал в замке, мельники и лесники. Инвентарные описания свидетельствуют, что в городе проживали также евреи, но их численность и род занятий тяжело установить. В целом, на протяжении 1753–1780 гг. наблюдается два параллельных процесса: рост количество населения города, в первую очередь польского и еврейского, а также ухудшение материального состояния жителей Чернелицы.

Ключевые слова: Чернелица, инвентарные описания, евреи, крестьяне, паницина, Петр Потоцкий.

Arthur Hoschynskyy
(Krakow, Poland)

Social structure and the number of population of Chernelytsya according to the inventories of the second half of the 18th century

Because of the small number of sources, problems relating to demography of the south-eastern part of the Polish–Lithuanian Commonwealth in Modern era are relatively poorly investigated. However, territories areas remained inventories that allow at least partially recreating the social structure, the number of population and prosperity of the residents. Chernelytsya located in Pokuttya belongs to these areas. This article analyzes the inventories, which suggest that the bulk of Chernelytsya population were the peasants. Some groups were tradesmen and castle attendants, millers and foresters. Inventories show that the Jews lived in Chernelytsya too, but their number and occupation is hard to set. The author concludes that during 1753–1780 there were two parallel processes: the growth of the number of population, especially of the Polish and Jewish, and general deterioration of property of Chernelytsya residents.

Key words: *Chernelytsya, inventories, the Jews, peasants, boon, Petro Potocki.*